

ПАМЕТНИКЪТ НА ИВАН ВАЗОВ

Паметникът на Иван Вазов е изграден в първата част на Приморската градина – в тревната площ между Морското казино и каменния мост за втората част на градината. Това е единият от двата паметника на Иван Вазов, открити, докато големият ни писател бил още жив. Вторият се намира в Борисовата градина в София и представлява мраморен бюст върху постамент от бял камък, проектиран през 1917 г. от проф. Жеко Спиридонов и изработен през 1920 г. под негово ръководство. Бюстовият портрет е изпълнен от Марин Василев – преподавател по това време в Художествено-индустриалното училище, а постаментът е изработен от студенти от училището в дар на поета. Софийският паметник на Вазов впечатлява със своето изящество и стилово единство, в основата му е гравирани надпис “Ивану Вазову от Художествено-индустриалното училище 1920” и е открит, както споменахме, в края на 1920 г., почти едновременно с варненския бюст-паметник. Това е първата скулптурна творба, поставена в Борисовата градина.

Показателен е фактът, че веднага след тайфуна на три войни и преди още да са построени дори и войнишките паметници, във Варна бил изграден

и Вазов

паметник на писател, а не на министър или генерал. Очевидно, твърде уморени, варненци предпочели и отдали почит на сладкодумния разказвач на

истории, а не на несръчните творци на Историята. По това време, през 1920 г.,

Вазов бил на преклонна възраст,

всенародното уважение към него

прераснало във всенародна обич и за всеки българин той бил Дядо Вазов.

Затова народът свикнал и да го чества.

За първи път го чествал на 24 септември 1895 г., когато цяла България отбелязала

тържествено 25-годишния му творчески

юбилей, организиран от специален

комитет, в който влизали видни общественици и творци като д-р Ив. Шишманов,

Антон Митов, Иван Мърквичка, Алеко

Константинов и др. С много жар и ентузиазъм към усилията на комитета се присъединило и списание “Светлина”. Трогнат от вниманието на списанието, Вазов му посветил кратко стихотворение, наречено “Когато бях на Черни връх”.

Във връзка с юбилея комитетът образувал и Литературен фонд за събиране на средства, “от лихвите на който да се дават премии за най-добрите български съчинения по изящната литература”, освен това комитетът “съставил програмата и решил да се даде на поета един сребърен венец”.

ЮБИЛЕИ

Особено мащабно признание на народната обич направило Народното събрание 25 години по-късно, когато на своя сесия на 22 юни 1920 г. единодушно приело решение “да се отпусне на народния поет Ив. Вазов по случай петдесетгодишния му юбилей от неговата литературна деятелност сумата сто хиляди лева като народен дар”.

На 18 септември 1920 г. комисия от видни литератори и общественици, водени от министъра на просвещението г-н Омарчевски, поднесли народния дар на Дядо Вазов, който отговорил с трогателно слово, в края на което казал: “Аз съм толкова покъртен, че вотът на Народното събрание се взе в моменти, тежки за родината ни, когато аз не смях да

очаквам подобен акт на великодушие към един труженик на перото.” Няколко месеца по-късно трогнатият Дядо Вазов със сълзи на очи разгледал и серията пощенски марки с неговия лик, издадени в чест на юбилея и за подкрепа на всенародните тържества в негова чест. Както се вижда, на любовта на дядо Вазов към народ и страна народът и страната му отвръщали със същото. През 1890 г. Вазов нанизал в огърлицата на своето творчество и “Един наш черноморски бисер”, както нарекъл пътеписа си след едно посещение във Варна. Разказът бил

отпечатан във вестник “Мир” и в него Вазов нарича Приморската градина “възхитително място”.

Мраморният
бюстов портрет,
изработен през 1914

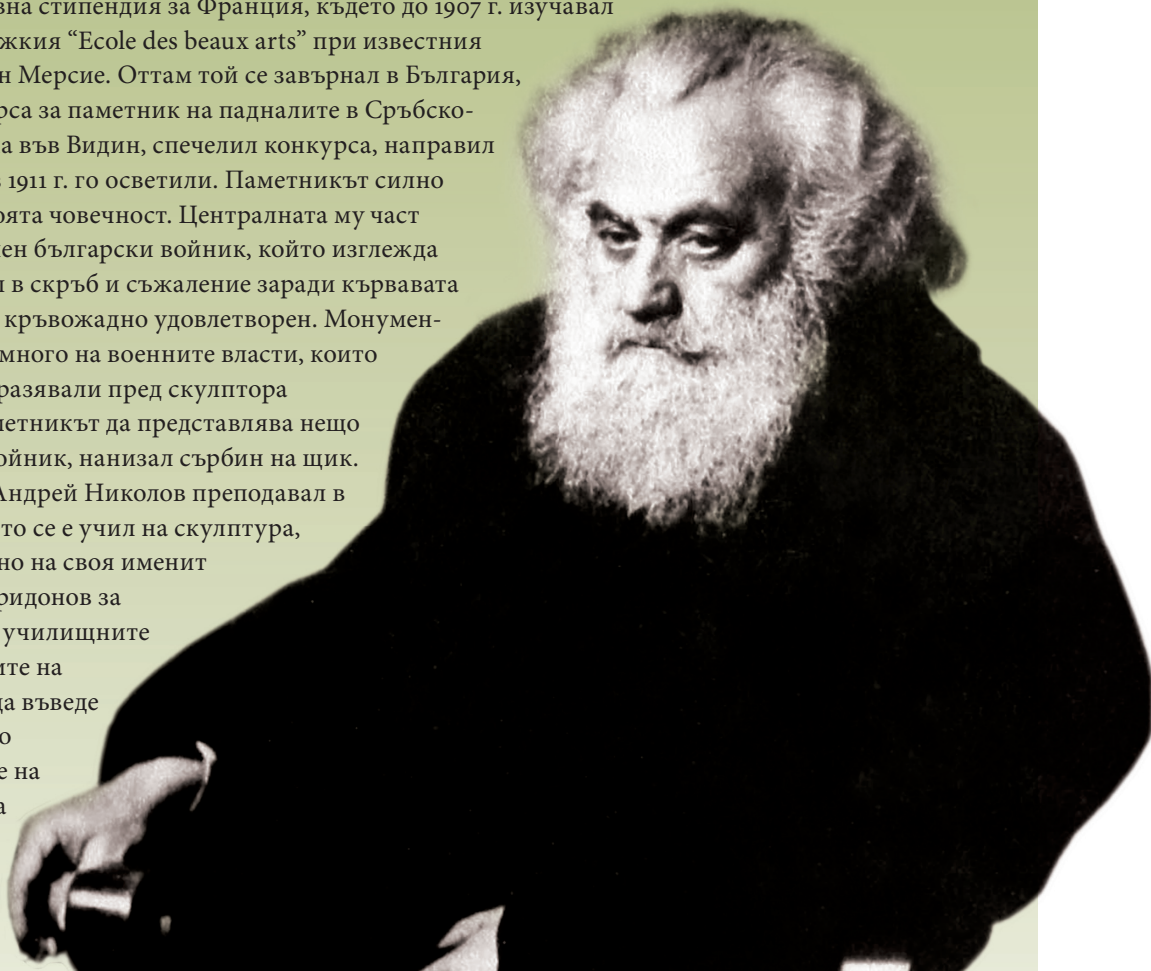
Разноликото литературно творчество на Вазов, както и многозначното му присъствие в обществения живот на страната накарали Иван Церов – дългогодишен варненски учител, заемал и кметския стол, да напише за Иван Вазов, че е “най-мощният наш поет и писател, чието име бе обкръжено с ореола на любов, почит и благоговение от страна на учителството и цялото наше просветно общество”.

Когато се задал юбилейният октомври на 1920 г., униият следвоенен град заживял отново с трепета на съграждането. От една кратка дописка във “Варненски общински вестник” разбираме, че през януари 1920 г. по предложение на своя председател комитетът “Българско Възраждане” взел решение да се “даде преднина” на паметника на Иван Вазов и той да бъде открит на 24 октомври с. г. Това решение определя и мястото на паметника – с лице към морето, което Вазов съзърцавал, а средствата за паметника да бъдат събрани от учителите и учениците на варненските училища. Решението препоръчва също така изпълнението да бъде възложено на известния скулптор Андрей Николов.

Иван Вазов бил изобразяван твърде често. Повечето от най-добрите живописци и скулптори на България от онова време са се вглеждали в характерните черти на големия поет, за да ни оставят прекрасни творби. Освен паметника, подарен на Софийската община за Борисовата градина и множеството живописни и графични портрети, Вазов има и един мраморен бюстов портрет, изработен през 1914 г. от Андрей Николов, посрещнат с овации от обществеността и откупен от Националната художествена галерия. Най-вероятно именно този мраморен портрет е ориентирал варненския комитет “Възраждане” към Андрей Николов.

СКУЛПТОРЪТ

Роденият във Враца на 29 април 1878 г. Андрей Николов е от първата генерация възпитаници на Държавното рисуващо училище. В него той изучавал скулптура при Борис Шац и още като ученик участвал в конкурс за паметник на Апостола в родния му град Карлово. В края на 1903 г. А. Николов заминал с държавна стипендия за Франция, където до 1907 г. изучавал скулптура в парижкия “Ecole des beaux arts” при известния скулптор Антонен Мерсие. Оттам той се завърнал в България, участвал в конкурса за паметник на падналите в Сръбско-българската война във Видин, спечелил конкурса, направил паметника и през 1911 г. го осветили. Паметникът силно впечатлил със своята човечност. Централната му част представлява ранен български войник, който изглежда по-скоро потънал в скръб и съжаление заради кървавата война, отколкото кръвожадно удовлетворен. Монументът не се харесал много на военните власти, които нееднократно изразявали пред скулптора желанието си паметникът да представлява нещо като български войник, нанизал сърбин на щик. От 1910 до 1914 г. Андрей Николов преподавал в Училището, в което се е учил на скулптура, помагайки активно на своя именит колега Жеко Спиридонов за провеждането на училищните реформи, в рамките на които той успял да въведе и задължителното обучение по ваене на мрамор. В края на 1914 г. случаен повод го

В това време започнала войната и миролюбивият скулптор не се завърнал в България, откривайки с изненада, че е попаднал, както сам се изразява, в своето “Елдорадо за творчески преживявания и радостен труд”. Заживял и заработил на собствени разноски. В Рим, потопен в артистичната атмосфера на десетки столетия и заграден от мраморни блокове в ателието си на виа “Маргута” №55, Андрей Николов създал най-добрите си произведения. Мраморът станал негов любим материал, той му посветил живота си, а италианците му отдали почит, както на никого от живеещите в Рим чуждестранни художници – през 1922 г. го избрали за член на журито на ежегодните римски изложби, а по-късно – и за представител на художниците чужденци в Управителния съвет на Международния съюз на художниците в Рим. До 1926 г. Андрей Николов работил в Рим, често се завръщал в София, изработвал бюстове на видни българи, някои от тях отнасял в Рим, където ги изпълнявал в мрамор или отливал от бронз.

СТАМБОЛИЙСКИ

През 1919 г. на връщане от Ньой премиерът на България Ал. Стамболийски посетил ателието на Андрей Николов и му предложил да се върне в България и да изработи “статуи и бюстове на всички наши заслужили хора, от Възраждането до днешно време”. Две години по-късно премиерът Стамболийски отново посетил А. Николов и като се стараел да

Мраморният бюст

кротува, докато maestrото нахвърлял ескиза на бъдещия мраморен портрет, подновил поканата си за изложба в София. Изложбата била открита в края на 1922 г. Тя обрала възхищението на софийската публика, аплодисментите на критиката и присъдената за първи път награда за скулптура, учредена със Закон за поощрение на родната литература и изкуство.

През 1926 г. поканили А. Николов и той приел да участва в българска изложба в Прага, от която лично президентът на Чехословашката република Томаш Масарик си купил скулптурата “Мечта”. Когато се прибрал в Рим, майсторът стегнал куфарите си, внимателно отклонил поканата на италианското правителство да приеме поданство и да остане да живее в Рим и поел към Родината. Отново започнал да преподава в Софийската художествена академия, на която през 1937 г. станал ректор, и трескаво започнал да моделира няколко творби наведнъж – паметника на Незнайния воин, бюст-паметниците на Любен Каравелов, на Петко и Пенчо Славейкови, кавалетни пластики за общите изложби, макети за скулптурни конкурси, обявявани в страната.

Шумната есен на септември 1944 г. сварила maestrото залисан в работа и претрупан с ангажменти, половината от които оставил незавършени поради подводните и надводни политически катаклизми, макар те да не променили много начина му на живот, нито пък стила му на работа. Намалил броя на кавалетните творби, които създавал, но ръководил множество колективи от млади скулптори в конкурсите за различни паметници. Между 1950 и 1953 г. българското правителство го удостоило със званията “Заслужил художник”, “Народен художник”, с орден “Кирил и Методий”, правителствения почетен орден “За гражданска заслуга” и ордена “Народна република България”.

През март 1920 г. Андрей Николов се завърнал от Рим в София. Започнал веднага работа по изработката на варненския паметник на Вазов, поканвайки модела в ателието си и моделирайки го отново от натура. Освен благосклонните коментари на публиката за качествата на новата творба, в паметта на софиянци останал и следният диалог, воден в ателието между двамата големи българи. Андрей Николов попитал Иван Вазов: “Откъде намираш време да пишеш толкова много?”, на което дядо Вазов отговорил: “Хората губят толкова много време, че аз постоянно има какво да намирам”.

Продължил моделирането в Рим, изработвайки една почти точна реплика на мраморния бюст от Националната художествена галерия. В Рим го и отлял от бронз.

Успоредно с изработката на паметника във Варна вървяла подготовката за неговото откриване, чиито особености няма да бъдат понятни, ако не споменем политическата атмосфера в града по онова време. Току-що бил подписан договорът в Ньой и градът представлявал тъжна гледка – близо 3 000 млади жители на Варна и околностите, влизащи в състава на 8-и пехотен Приморски полк, не се завърнали по домовете си. Неописуема следвоенна мизерия душала по-голямата част от населението. Гладното и нерадостно детство на варненчетата преминавало без преход в изнурителното ежедневие на възрастните. Родените по фронтовете комунистически идеи за равно разпределяне на спечеленото, както и идеите, идващи от Съветска

Русия, имали почва у нас и създали нов тип надежда. Затова на изборите през 1919 г. за кмет на Варна бил избран комунистът Димитър Кондов, Общинският съвет станал Варненска комуна, а животът във Варна тръгнал наляво с всички произтичащи от това особености. Два дена преди откриването на паметника на Вазов "Варненски общински вестник" съобщил, че "на 21 того се състояха в кварталните клубове на комунистическата партия многолюдни събрания, в които малоимотните и безимотни граждани казаха думата си по готвящите се от буржуазията тържества в чест на Вазов. Те се обявиха остро срещу тия тържества и заявиха, че на писатели и поети от рода на Вазов работническата класа е приготвила по-друга участ".

В друга обширна статия в две колони в същия вестник, във връзка с предстоящото тържество се казва: "Варненското работничество ще бъде чуждо на тия тържества. Неговите нужди и страдания на вдовиците и сираците са по-силни от благите приказки. Пролетариатът се готви за друго тържество – истинското негово празненство на победата и разплатата с буржуазията". По-нататък авторът обвинява буржуазията за току-що отшумялата национална катастрофа, обвиненията се преплитат с подозренията, че "буржуазията скъпо се отплаща на г. Вазова за 50 годишната му служба с перото на нейните идеали, възжеления и стремежи. Песните, както и белетристичните и драматичните му произведения, принесоха извънредно много за психологическата подготовка на "освободителните" ужасни и опустошителни войни".

След като Андрей Николов се завърнал от Рим с готовия бюст, той го натоварил заедно с частите на пиедестала на влака и ги е транспортирал до Варна. В частни варненски архиви е запазена информация за това, как на 19 септември 1920 г. паметникът бил посрещнат на гарата от общинския инженер Г. Бърнев, как бил натоварен на каруци, откаран до Приморската градина и монтиран в тревната площ северно от градското казино с лице към морето.

ОСВЕЩАВАНЕ

На 24 октомври 1920 г. започнало всенародното честване на творческия юбилей на Иван Вазов. Същия ден преди обяд в Приморската градина на Варна се събрали всички учители и ученици от варненските училища, прогимназии и гимназии, много офицери и войници, цялото духовенство, много граждани. Г-н Харалан Николов – председател на комитета "Българско Възраждане", произнесъл реч и свалил белия плат, с който бил покрит паметникът. Тържествен молебен за здраве отслужил митрополит Симеон в съслужие с четирима свещеници, след него прочувствена реч произнесъл учителят от Девическата гимназия Илия Венов. Няколко дена след това органът на Комуната "Варненски общински вестник" ще съобщи, че "немошната реч бе заглушена от мощния рев на морските вълни, които предаваха на цялата протестираща и възмутена от тия "тържества" работническа Варна горещия революционен привет на Великата Руска Съветска Република, пропита с мощен зов за непримирима борба срещу крепите-лите на тоя строй. Вечерта в двореца "Евкси-

ноград" царят дал вечеря на организаторите на изграждането на паметника на Иван Вазов и на варненското учителство.

Когато паметникът на Вазов бил открит, тревната площ около него била гъсто залесена с ниски и средно високи дървета и храсти. По-късно те били сменени с декоративни храсти и чемишири, а през 1972 г. всички храсти били премахнати, за да остане само парковата морава.

Паметникът на Иван Вазов е изработен в стила на по-изчистената и синтезирана линия, приета в архитектурата през 20-те години на миналия век. В портрета на Вазов ясно личи обичта на автора към ренесансовото реалистично изграждане на модела. В случая Андрей Николов е моделирал характерно българско лице с широки мустаци, които скриват израза на устата и с тежки вежди, надвиснали като стрехи. С лекота е моделирана гладката, издадена напред брада, а в израза на лицето има нещо непроницаемо, то е на затворен в себе си човек, тих и спокоен, строг и малко достъпен – такъв, какъвто го описват и съвременниците му.

Бюстът има височина 0,85 м и е поставен върху колона с височина 1,25 м. Колоната стъпва върху квадратна база с височина 30 см, общата височина на паметника е 2,45 м. На лицевата му страна, в горната част е написано с печатни главни букви: “На Ив. Вазовъ по случай 50 годишниятъ му юбилей 24.X.1920”. Долу, в основата на колоната е написано: “Отъ комитета “Българско Възраждане” и почитателите му – Варна”. В средата на постаментата е гравирани с главни печатни букви четиристишието:

“Отъ ранните си младини живехъ,

За мен си не, а за народа.

От ранните си младини запехъ

За родина и за свобода.”

Така го е написал за себе си Дядо Вазов, види се, така е искал и ние да го помним.

